ARCHÍVUM

ELŐSZÓ HOLLÓS ISTVÁN NYELVELMÉLETI KÉZIRATÁHOZ

A beszéd hídja, a folyam medre

Barátom, a beszéd híd, de a híd fölöslegessé válik, ha alatta kiapad a folyam, és az emberek a medren mennek át egymáshoz.
Hollós István: Búcsúm a Sárga Háztól

Ferenczi 1912. december 20-i levelében, a budapesti pszichoanalitikus csoport megalakításának tervét dédelgetve, azt írja Freudnak: „Végre van (a már említett Dr. Radó mellett) egy másik megbízható emberem is: Dr. Hollós".[1] Dr. Hollós, azaz Hollós István (1872–1957) a magyar pszichiátria és pszichoanalízis kiemelkedő alakja, aki végül is a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület egyik alapító tagja lett, Ferenczi halála (1933) után pedig 1944-ig az egyesület elnöke volt. Orvosi pályafutásának jelentősebb állomásai a nagykállói, a nagyszebeni és az angyalföldi elmegyógyintézet. 1900 és 1904 között Budapesten a Lipótmezei Állami Elmegyógyintézet orvosa volt, majd az 1919-től 1927-ig terjedő időszakban ugyanott osztályvezető főorvosként működött.

A szomatikus és „mechanikus" kezeléssel szemben forradalmian új szemlélettel és karizmatikus egyéniséggel felvértezve a lelki terápiás-analitikus gyógymódot alkalmazta a pszichotikus betegek körében is. Hollósról Harmat Pál a magyarországi pszichoanalízisről írott monográfiájában a „nyílt ajtók" (open door) rendszer meghonosítójaként beszél (Harmat, 1994, 150–151), Erős Ferenc pedig az 1960-as évek antipszichiátriai irányzatával hozza összefüggésbe.[2]

---

[1] Sigmund Freud–Ferenczi Sándor: *Levelezés 1912–1914*. Szerk.: E. Brabant, E. Falzeder, P. Giampieri-Deutsch. Thalassa Alapitvány–Pólya Kiadó, Bp., 2002. 172.

[2] Erős Ferenc: Antipszichiátria. In: Uő: *A válság szociálpszichológiája*. T–Twins Kiadó. Bp., 1994. 2. jav. kiadás 74–92.

Ferenczi gazdagon dokumentált életútjával szemben, ha e legendás nemzedék legendás alakjáról próbálunk beszélni, fogódzót egyrészt – és leginkább – a legendák, Hollós barátainak, munkatársainak emlékezései és töredékes, témájukra és műfajukra nézve szerteágazó írásai adnak.

A „budapesti iskola" analitikusaira jellemző módon Hollós érdeklődése is túlmutatott az orvostudományon: szépirodalom és nyelvészet iránti vonzalmának és affinitásának köszönhető, hogy az irodalomtörténet is megőrzött róla néhány momentumot. Bizonyosan személyes kapcsolata volt a kor irodalmi életének jó néhány meghatározó figurájával, így – mint Lengyel András kutatásaiból tudjuk –, Kosztolányit, Füst Milánt, Karinthyt és József Attilát is ismerte (Lengyel, 1988). Hollós nagy hatással lehetett Kosztolányinéra, mert az akkor már idős Hollósról igencsak szuggesztív képet fest: „[m]isztikus-analitikus. Nemcsak azt tudja, amit megtanult, de őstengeri emlékeinek ösztönévé vált ismeretei is segítségére vannak. Kék szeme úgy világít busa szemöldöke alól, mint a világító halak elektromos fénye a tenger fenekén, és mintha hajának kemény szálai antennák volnának, úgy érzékeli a vele beszélőnek valódi énjét, lelkének állapotát, kimondott vagy ki sem mondott szavainak igazi jelentőségét, tudattalanja elmosódó bonyolult szövedékeinek alakzatait. (…) [v]alami merevség, valami görcsösség mindig volt a lényében talán a jósok, jövendőmondók, Hellseerek [sic] merevsége, vagy a magukat a lábuk előtt tátongó, vonzó örvényből visszatartani akarók görcsössége." (Idézi Lengyel, 1988, 54.) Az is köztudott, hogy Kosztolányitól származik az Ősvalami (Es) kifejezés, de talán kevésbé ismeretes, hogy *Freud Das Ich und das Es* (*Az Ősvalami és az Én*) című könyvének egyik fordítója Hollós.

Természetesen Hollóst is izgatta, hogyan lehet „hasznosítani" a pszichoanalízis meglátásait a humántudományok és különösen a nyelvészet területén, így került kapcsolatba a ma Párizsban élő nyelvész-analitikussal, Fónagy Ivánnal[3]; őt kereste meg Hollós az 1940-es évek elején, hogy az itt közreadott nyelvészeti munkájához szakmai segítséget kérjen. Fónagy emlékezetében így elevenedik meg alakja: „Hollós egy nyelvészt keresett, mert egy szép és nagyon nagy munkán dolgozott, ami soha nem jelent meg, németül írta. (…) Számomra Hollós barátsága új perspektívát nyitott. Ehhez könyveken keresztül sohasem juthattam volna hozzá. Hollós páratlan ember volt… Később aztán ez a típus nagyon ritka lett… a jóságos analitikus típus. (…) Amikor Hollós a Lipótmezőre került mint vezető főorvos, akkor még csak a nedves lepedő volt az egyetlen gyógymód. A gyógyszeres kezelés pedig valószínűleg csak a nyugtató volt. Hollós azonban soha nem foglalkozott szomatikus gyógymódokkal, ő volt az első pszichiáter, aki egyben analitikus is volt. És ez nagyon nagy újdonság volt, mert azzal kezdődött, hogy megszűnt a dühöngő

[3] Fónagy Iván munkásságáról lásd a *Buksz* 2000/1. számának Tiszteletkör-rovatában Kulcsár Szabó Zoltán, Pór Péter, François Sauvagnat és Tolcsvai Nagy Gábor írásait (40–55.).

osztály. Azzal folytatódott, hogy Hollóst elsősorban a betegnek a jelene, múltja érdekelte." (Fónagy, 1997, 43–44.)

Érdekes és jellemző, hogy Hollós nem elsősorban „technikai írásokban" fejtette ki az analitikus gyógymóddal kapcsolatos nézeteit, és nem „szabályos" esettanulmányok írják le gyakorlati tapasztalatait. Mindezt *Búcsúm a Sárga Háztól* című, 1927-ben megjelent könyve őrzi. Harmat Pál összegzése szerint: „Nem tipikus pszichoanalitikus könyv. Szépirodalmi igénnyel íródott, a tudományos elemzés háttérbe szorult az anekdotikus leírással, a lírai kommentálással és a filozófiai értékeléssel szemben." (Harmat, 1994, 151.) És ezekből az anekdotákból természetesen Hollós orvosi-emberi önarcképe is kirajzolódik, melynek legmarkánsabb karaktervonása az, amit – könyve szerint – az analízisből tanult: a megértés. „Az orvosnak ugyanis legyen rendben a műszere, a lelke. Minden ember átment azokon a lelki konfliktusokon, mint amelyeken az elmebeteg megrokkant. Minden emberben ősi küzdelmeket rezegtet meg az elmebeteg, amelyek elől azután az orvos is ösztönösen menekül. (…) Ha azonban az orvos elfojtásait fölszabadította, saját emberi, de rosszul elintézett konfliktusait megoldotta, akkor fogja a beteget megérteni, fölszabadítani, meggyógyítani. (…) Mindaz, amit logikánkkal sehogy se tudunk megmagyarázni, türelmetlenné tesz, bosszúságot okoz, vagy nevetésre ingerel. A pszichoanalízis ezeknek az értelmét fölfedi előttünk, és lehetővé teszi, hogy a beteg magatartására ne elfojtott haraggal, hanem megértéssel reagáljunk. A Sárga Ház orvosa, aki nem ment át lelkének korrektúráján, szóval, aki nincs analizálva, az lehet jó, önfeláldozó, türelmes ember, de betegeinek megértője sohasem lesz." (Hollós, 1990, 113–114.)

Freud Hollóshoz írott levele arról tanúskodik, hogy ez a fajta elhivatottság a pszichoanalízis atyjának önkritikus csodálatát is kivívta: „Az Ön érzelmi melegének, megértésének és tendenciájának fenntartás nélküli elismerése mellett egyfajta oppozícióban éreztem magam, amelyet nehezen értettem. Végül beismertem: onnan származik, hogy ezeket a betegeket nem szeretem, haragszom rájuk, olyan távolinak érzem tőlük magamat és minden emberit. A türelmetlenség figyelemre méltó formája ez, amely minden bizonnyal alkalmatlanná tesz pszichiáternek." (idézi Harmat, 1994, 157.)

Mégis honnan ez a gyógyításnak való elköteleződés, a Ferencziéhez fogható „gyógyító düh"? Jóval költőibben erre is választ találunk a Hollós-műben:

„Egy iskolai majálisra emlékszik. Hegyek között járt. Egyszerre a tanító a völgybe mutatott:

– Az a vöröstetejű a bolondokháza. – A fiúk lökdösődtek egymással.

– Te is odavaló vagy. Vigyázz, ne menj közel, mert befognak!

A tanító is nevetett! Hát miért nevetnek a betegeken?!

Akkor már begyászolta Telemach életét a félelem. Honnét? Drága Barátom! Egy lélek elemzését kellene elmondanom, ködszerű történeteket… messze őskorról… a gyönge emberpalántát ért jégverésről, csöndben behavazott múlt-

ról… Bárhogy volt is, Telemach betegségtől félvén, titokban a betegek pártfogója lett.

Látatlanul mindenütt előtte lebegett a vöröstetejű ház képe. Lassan, de biztosan kényszerű út volt, amely mind szűkebbre szabta élete mezsgyéjét. Orvossá kellett lennie. Aztán már intett a pálya. És miközben futott előle, egyszerre előtte állt a Sárga Ház." (Hollós, 1990, 107.)

Hollóst a pszichoanalízis történetírása mindenekelőtt gyakorlati szakembernek tekinti, elméleti-szakirodalmi munkásságát nem tartják túlzottan jelentősnek. Kétségtelen: Hollós életműve egyrészt nem olyan terjedelmes, másrészt nem alkot olyan egységes arculatot, mint például Ferenczié. De ezt a szemléletet talán éppen a még kiadatlan írások napvilágra kerülése fogja árnyalni.

Elérkezvén tehát a második „fogódzóig" az írásos életmű számbavételére teszünk kísérletet, részint témájuk, részint megjelenésük (vagy meg nem jelenésük) fóruma szerint.

Szoros szakmai publikációk közé sorolhatók azok az írások, amelyek orvosi folyóiratokban jelentek meg. A *Magyar ideg- és elmeorvosi bibliografia 1831–1935 között* című kiadvány huszonhat közleményt említ; ebből kiderül, hogy a legfőbb (magyar) publikációs terep már 1904-től kezdve a *Gyógyászat* (melynek Ferenczi is egyik fő munkatársa volt), a *Budapesti Orvosi Újság*, valamint az Az *Alkoholismus* című szaklap. Hollós közleményei bizonyítják, hogy harcos ellenfele az alkoholizmusnak, az öngyilkossággal, elmebetegséggel való összefüggéséről és elmeosztályon való gyógyításáról beszél (Zsakó-Jó szerk.: 1993., 2518., 2519., 2525., 2532., 2534., 2536.). Számos írása foglalkozik az elmegyógyászat intézeti kereteinek történetével (uo.: 1993., 2520., 2521., 2523., 2524., 2529., 2530., 2535., 2538.). És ami természetes: az egyes elmekórképek leírása-taglalása, például az *Epilepsia és paranoia*, 1907-ből (uo.: 2522.) vagy a *Psychicus compensatio*, (uo.: 2526.). Hollós pszichoanalitikus tanulmányainak nagy részét német nyelven írta, és két igen rangos folyóiratban, az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*ben illetve az *Imagó*ban jelentette meg (vö: Harmat, 1994, 548–549.). Annak megítélése, hogy Hollós mennyiben „csak" összegző és rendszerező elme és mennyiben előremutatóak, eredetiek a gondolatmenetei, úgy vélem, mindenképp a szakemberekre tartozik, ezért ehelyütt pusztán e gondolatok számbavételére kerülhet sor.

Hollós két rövidebb írása szépirodalomhoz való vonzódásának és nyelvészeti érdeklődésének gyümölcse, melyekben fellelhetők későbbi, kéziratban maradt, nagyobb lélegzetű munkáinak gondolati csirái. Mindkét cikke a *Nyugat*ban jelent meg, melyről köztudott, hogy a 20. század első felének liberális folyóirataként terepet biztosított a korszak minden szellemi áramlatának, így a mai értelemben vett természet- és társadalomtudományos, irodalmi és kulturális gondolatokat ötvöző „interdiszciplináris" törekvéseknek is.

Egy versmondó betegről szóló 1914-es tanulmányában laikus nyelvészként a költői ihlet örök titkait kutatatja Hollós. Korának analitikus felfogásával összhangban

az elmebetegséget regresszív jelenségnek tartja, de a regressziót nem csak a beteg elme működésének tekinti, hanem – fokozati és mélységi különbségekkel – ezt tartja a nyelvi kreativitás forrásának is: „Mert mindannyian egyszer valahol félelmetes ködben szunnyadtunk, ahonnét nagy ajjal-bajjal verekedtük fel magunkat a mába. De a mából visszamenni nem barátságos. Hárman mégis visszamerészkedtek a ködbe: a Hős, aki megverekedett vele, a Költő, aki mesét szőtt belé, az Elmebeteg, aki elveszett benne" – írja a *Sárga Ház*ban. Betege „értelmetlen" szóhalmazainak értelmezése közben Hollós arra a következtetésre jut – s ezt Bálint Mihály jó néhány évtizeddel később *Az őstörés* [4] című munkájában emeli analitikus gyakorlattá –, hogy a megértés, s egyáltalán a beteggel való érdemi kapcsolatlétesítés érdekében a terapeutának is végig kell járnia a nyelvi regresszió útját: fel kell adnia a mondatok nyelvét, s el kell fogadnia a szavak könnyen átalakuló, egyéni jelentését. Hollós is erre a fajta szétforgácsolódott szintaxisra hívja fel a figyelmet: „Tudnunk kell továbbá, hogy a beteg a fogalmak jelentését eltolja és így neki szinte saját szótára van. Az ő szavai valóban szimbólumok, sőt sokszor nem is határozottak, hanem tömeges, kumulatív jelentésűek, amely jelentést kevésbé a logika, mint inkább a hangulat köt össze." Hollós még a bálinti elvárások fényében is ideális értelmező-terapeutává „neveli" az olvasót, amikor versmondó betege produktumait azzal az „intéssel" bocsátja elébe, hogy ne a megnyilatkozó értelmet keresse (mert azok a szavak jelentését lehorgonyzó mondatokban vannak), hanem az „eltolással" számolva egy más, ősibb, mélyebb – így magától meg nem nyilatkozó – lelkistruktúrát érzékelő befogadói gesztussal forduljon feléjük.

A magyarul csak 1935-ben megjelenő *Álomfejtés* fordításán dolgozott Hollós, amikor 1929-ben a *Nemzeti géniusz és pszichoanalízis* napvilágot látott a *Nyugat* hasábjain. A cikk az álommal, alvással kapcsolatos magyar szóhasználatot járja körül, mégpedig azért, hogy bebizonyítsa, mennyire indokolatlan, hogy a tudományos közélet a „józan és tartózkodó magyar kritikai szellem"-re hivatkozva elutasítja a pszichoanalízist, holott a magyar nyelvben és szóalkotásban megnyilatkozó néplélek önkéntelenül is igazolja Freud álomelméletét. „Más nyelvben – deuten, interpreter – álomértelmezésről van szó. A kettő között lényegbeli a különbség. Értelmezni lehet a bibliát, a törvényt, magatartást, szerkezetet, képletet stb., még-pedig lehet szabadon; az értelmezőt nem köti a logikán kívül valamely különleges szabály. Fejteni nem lehet bármit, és nem lehet bárhogy. (…) A fejtés szabálya: a szövés, mert a fejtés a szövés visszája. A magyar nyelv nem véletlenül beszél álomfejtésről, hanem szinte tudatos logikával cselekszi ezt. Igenis az álomfejtésnek a legszigorúbban fejtés az értelme, mert az álom készültét logikusan szövésnek mondja. A két magyar szó: *álomfejtés és álomszövés minden tudományos magyarázatnál meggyőzőbben beszél a pszichoanalitikus álomfejtés igazságáról*." [Hollós ki-

[4] Bálint Mihály: *Az őstörés. A regresszió terápiás vonatkozásai*. Akadémiai kiadó, Bp., 1994. 23-24. és 161.

emelése] És arra is rámutat, hogy Freud a magyar kifejezéstől teljesen függetlenül szövéshez hasonlítja az álom létrejöttét, illetve képrejtvénynek mondja az álmot, s hogy a magyar a rejtvény értelmezésére is a fejtés szót használja. Röviden említi, hogy véleménye szerint az elmebetegek szóteremtése olykor őrzi az ősi gondolati munkát, a szavak ősi, mára már elhomályosult értelmét, néha indulati értékét is, s ez a meggyőződés nagyon fontos szerephez jut *Az ismeretlen Fuvaros* című írásában.

Hollós kifejezetten szépirodalmi igénnyel írott munkái közül a *Búcsúm a Sárga Háztól* 1927-ben megjelent (1928-ban németül, később 1986-ban franciául is), míg *Az ismeretlen Fuvaros* vallomásos elbeszélésfüzére csak két kéziratban maradt fenn (az egyik a Thalassa-archívum tulajdona, a másik az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet múzeumában található). A *Sárga Ház* Hollós legismertebb és méltatottabb műve, s jelen előszó is többször merített belőle, ezért most ehelyütt inkább a másik írásról szeretnék röviden szólni. Harmat Pál azt írja *Az ismeretlen Fuvaros*-ról, hogy „lírai esszé", amelyben a szerző őseiről írt fantáziálva, reális és kitalált adatokat vegyítve. (Harmat, 1994, 153.) Abban igaza van Harmatnak, hogy az írás lírai, de abban már kevésbe, hogy esszé. Tulajdonképpen a Fuvaros meseszerű figurájának és a „bolondok doktorának" párbeszéde adja a mű összefüggő fiktív keretét, melybe – a *Sárga Ház*hoz hasonló hangulatú – anekdoták és egy-egy ős alakját megelevenítő parabolák szövődnek. Az anekdotákban olvadnak fel a realitás-elemek, míg a parabolák – a műfaj konvencióinak megfelelően – mesés történetek, a hozzájuk kapcsolódó reflexiókkal, tanulságokkal. Azért tartom nagyon fontosnak, hogy itt egy egybefüggő allegorikus keretről van szó, melyben a „doktor" a „páciens", a „Fuvaros" pedig az önmegismerést segítő személy, mert így világossá válik, nem afféle életrajzi írással van dolgunk, mely a leszármazás szerinti „biológiai ősökről" szól, hanem lélektani értelemben vett ősökről, akik a regresszió útját bejárva ismerhetők meg. *Az ismeretlen Fuvaros*, úgy vélem, emlékezés és költészet, az ősökhöz való visszatérés nyelvben és lélekben. Az elbeszélés záródarabjának hőse egy költő, aki halandzsa-verseket ír, melyeket kizárólag a hangok zenéje ihlet, és szenvedélyesen kutatja az „igazi beszédet", azt a népet, amelynek nyelve (a szavak és a mondatok szintjén) teljességgel érthetetlen számára. Majd amikor célhoz ér, a hős pusztán a hangok zenéjéből merített intuíciótól vezérelve, prófétaként mondja ki a népet megmentő varázsszót, melyet a nép, tudattalanjából felszínre hozva tudatosít, értelmez. A(z) (h)ősnek így adatik meg, hogy újra bejárja a nyelvfejlődés útját. És hogy hogyan képzeli Hollós ennek a nyelvfejlődésnek a menetét, arra szintén kéziratban maradt nyelvelméleti munkája ad (legalábbis részben) választ.

Pszichoanalitikus nyelvelméleti munkáját, mint analitikus tárgyú szakcikkeinek túlnyomó részét, német nyelven írta Hollós. A *Felemelkedés az ösztönnyelvtől az emberi beszédhez*[5] az emberi beszéd kialakulását az énfejlődéssel párhuzamosan kí-

[5] *Der Aufstieg von der Triebsprache zur menschlichen Sprache*

séri végig, a freudi pszichoszexuális fejlődéselméletet alapul véve. A kézirat három jól elkülöníthető részből áll. Nyelvfilozófiai bevezetővel indul, melyben a szerző vitába száll korának azokkal a gondolkodóival, akik a nyelv keletkezését tudatos és a társadalom létét feltételező jelenségnek tekintik – például Wundt –, és bemutatja azokat a nézeteket, amelyekben bármely nyoma található annak, hogy a nyelv kialakulása ösztön-tevékenységekre vezethető vissza (Darwin, Herder, Kainz és az analitikus Jones). A kiinduló gondolatmenetet végül Sabina Spielrein *Die Enstehung der kindlichen Worte Papa und Mama* [A papa és a mama szó keletkezése] című munkájában leli fel, mely szerint a „mö" és „pö" hangegyüttes a sikertelen szopás következtében keletkezik, és „az anyától származó táplálék jelentéshordozójává válik". Majd röviden ismerteti az én kialakulását a tárgykapcsolatok megjelenéséig.

Ezután következik a kézirat gerincét alkotó fejezet, melyben az egyes beszédhangok létrejöttét tárgyalja, rávetítve azt a freudi pszichoszexuális elmélet fejlődési fázisaira, a hangképzőszerveket megfeleltve az egyes fejlődési szakaszok domináns erogén zónáinak. Eszerint a pregenitális szakasz hangjait a labiális-orális, gutturális-anális, illetve dentális uretrális csoportba sorolja, genitális hangnak pedig a lingvális (nyelv oldalsó résén távozó levegővel képzett) és a tremuláns (pergő) hangokat tekinti, melyek képzésekor a nyelv erekciós állapotban van. Noha ez a fejezet a kézirat legterjedelmesebb és lényegesebb része, részletes ismertetésébe nem bocsátkozom, mivel Fónagy Iván lényegretörő beszámolója (melyet a jelen írás után olvashatnak) erről szól.

Táblázatok zárják a kéziratot, amelyek a világ legkülönbözőbb típusú nyelveiből vett szóanyaggal illusztrálják az egyes fejlődési fázisok nyomát a jelenkor nyelveiben. A szavakat Hollós tartalmuk szerint tárgykörökbe sorolja. A tárgykörök az én egyes fejlődési szakaszaival, illetve a domináns erogén zónákkal asszociatív kapcsolatba hozhatók (például a labiális-orális szakasz tárgykörei: anya; anyaszimbólumok; mell, dajka; száj, szó, beszéd; táplálék; én, birtokos névmás; eredet, kezdet; kéz, végtagok). A szavak illusztratív értékét az adja, hogy az egyes jelentéskörök szavaiban fellelhetők az adott hangképzési fázis jellegzetes beszédhangjai, „anyajegyei". Az írás a genitális hangokhoz tartozó táblázatoknál szakad félbe. Hogy nyelvelméleti munkáját terjedelmesebbre tervezte Hollós, azt az egyik táblázathoz fűzött utalása teszi bizonyossá: „A szavak helyes értékeléséhez előre kellene bocsátani egyet s mást a szóképzés és a hangváltozások természetéről, és felfogásunkat így etimológiai aspektussal is el kellene látni. Mindez azonban megtörné a szisztematikus eljárást, és új nézetek kuszaságát eredményezné. Arra szeretném csak kérni az olvasót, hogy várjon az itt következő szavak etimológiai értékelésével addig, míg sort keríthetünk a szóképzésről, az etimológiáról, valamint a hang- és jelentésváltozásról alkotott felfogásom magyarázatára." Sajnálatos, hogy Hollós utolsó munkája töredékben maradt, s további fejezetei nem készültek – vagy talán nem készülhettek – már el, de a fennmaradt pszichofonetikai értekezés min-

denképp értékes dokumentuma a nyelvészeti és a pszichoanalitikus gondolkodás oly szerteágazó és sokszínű kapcsolatának.

Abban a tudatban adjuk közre a következő kéziratot, hogy a szöveggondozás legalább két szempontból nem tökéletes. Részint a Hollós által idézett, főként német nyelvű szakirodalmak pontos könyvészeti adatai hiányoznak. Ennek pótlásához nagy mennyiségű háttéranyag összegyűjtésére volna szükség, ami beláthatatlanul hosszú ideig késleltetné a megjelenést. Másrészt a gépelt kézirat fizikai állaga helyenként igen romlott. Talán mégis megengedhető, hogy a szakmai fórumokon már emlegetett[6], minden bizonnyal sokak érdeklődésére számot tartó kézirat ezen tökéletlenségek ellenére is napvilágra kerüljön. Abban a reményben bocsátjuk útjára a szöveget, hogy nem fog visszatetszést kelteni a filológiai pontosságra igyekvők körében – akik közé a szóban forgó szöveg gondozója is tartozni kíván –, hanem épp ellenkezőleg, építő kritikájuk, kiegészítéseik segíteni fognak a hiányok pótlásában, a tökéletlenségek kiküszöbölésében.

Köszönet illeti Fónagy Ivánt, aki a *Thalassa* archívumának rendelkezésére bocsátotta a kézirat egyik példányát és az arról írott beszámolót, Hárs György Pétert, aki felhívta a figyelmet Hollós életművének feldolgozatlanságára, Gromon Andrást, a fordítót, valamint Erős Ferencet, aki a munkálatokat összefogta és a *Thalassá*ban lehetőséget adott a szöveg teljes terjedelmű közlésére.

Takács Mónika

Irodalom

Fónagy Iván (1989): *A költői nyelv hangtanából*. Akadémiai Kiadó, Bp.
– (1997): Nyelvészet és pszichoanalízis. Beszélgetés Fónagy Ivánnal. *Thalassa*, 2–3. 42–58.
– (2002): Hollós István „Der Aufstieg von der Triebsprache zur menschlichen Sprache“ című kéziratáról. *Thalassa* 2002. 1. 77–117.
Harmat Pál (1994): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Sopron.
Hollós István (1914): Egy versmondó betegről. *Nyugat*, *I.* 333–344.
– (1990 [1927]): *Búcsúm a Sárga Háztól. Doktor Pfeiflein Telemach különös írása az elmebetegek felszabaditásáról*. Cserépfalvi, Bp.
– (1929): Nemzeti géniusz és pszichoanalízis. *Nyugat*, *I.* 195–200.
– (2002): Der Aufstieg von der Triebsprache zur menschlichen Sprache. *Thalassa*, 1.
– (é. n.): Az ismeretlen Fuvaros. Kézirat.
Kárpáti–Kundra–Kuncz (szerk.) (1993): *Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet*. Animula, Bp.
Lengyel András (1998): Kosztolányi, Hollós István és a nyelv pszichoanalitikus fölfogása. *Új Forrás* 8. 52-65.
Zsakó–Jó (szerk.) (1993): *Magyar ideg- és elmervosi bibliográfia* 1831–1935 években. Bp.

[6] Vö: Harmat 1994; Fónagy, 1997; Fónagy, 1989.